
Interactie en Oorzakelijkheid

Een Cognitieve Benadering van Causatief-constructies in het Nederlands

Arie Verhagen
Rijksuniversiteit Utrecht

Suzanne Kemmer
University of California, San Diego

This paper proposes a cognitive analysis of the Dutch causative verbs *doen* (cognate with 'to do') and *laten* (cognate with 'to let'), both taking an infinitival complement indicating a caused result. The core of the proposal is that *doen* categorizes an event as involving direct causation, while *laten* categorizes the causal relation as indirect, i.e. as complex in the sense that some other force than the agent's is more immediately involved in bringing the effect about. On the basis of Talmy's theory of force dynamics, it is argued that the latter properly includes permission and the whole range of intermediate stages between permission and (complex) causation. Other aspects of naive theories ('folk models') of the world, especially the one that entails a categorical distinction between mind and matter ('dualism') provide a framework for the explanation of several features of the use of both verbs as these are observed in actual discourse. An essential idea is that interaction between minds (communication) is viewed as necessarily complex and indirect, in that the absence of immediate (telepathic) connections between minds only allows relations between minds *via* the 'detour' of the physical world.

Finally, variation in the grammatical marking of the causee is also taken into account (marking of the causee with either or one of two prepositions). This is also shown to crucially involve the distinction between direct and indirect causation, which explains the fact that the variation is in fact only observed with *laten*.

Inleiding

In dit artikel zullen wij een analyse voorstellen van analytische causatief-constructies in het Nederlands, d.w.z. constructies gevormd door een van de causatieve werkwoorden *doen* en *laten* in combinatie met een infinitief (zonder *te*). In de eerste plaats zullen we een overzicht geven van het empirische terrein dat we hier willen behandelen, en daarin tegelijk het bestaan demonstreren van een semantisch onderscheid tussen de twee genoemde werkwoorden, wat o.a. tot het inzicht leidt dat verschillen binnen het gebruik van *laten* minder belangrijk zijn dan in de literatuur wel gesuggereerd wordt. Vervolgens willen we, werkend binnen een kader dat gebruik maakt van diverse inzichten uit cognitieve disciplines (speciaal cognitieve linguïstiek en cognitieve antropologie), laten zien hoe enkele zgn. culturele modellen ("folk models")

voor de structuur van de werkelijkheid — i.h.b. voor fysische krachten, voor cognitie en voor communicatie — zich manifesteren in het gebruik van de causatieve werkwoorden *doen* en *laten*. In aansluiting daarop bespreken we hoe deze benadering tevens inzicht blijkt te bieden in grammaticale verschillen tussen en binnen beide soorten causatief-constructies.

1 Een overzicht

Laten we beginnen enkele kenmerkende voorbeelden te bekijken van zinnen waarin het ene dan wel het andere werkwoord voorkomt, al was het alleen maar omdat grammatica's van het Nederlands wel eens de suggestie wekken dat met name *doen* weinig meer is dan een beperkt bruikbare variant van *laten*.¹

Voorbeelden met *doen*:

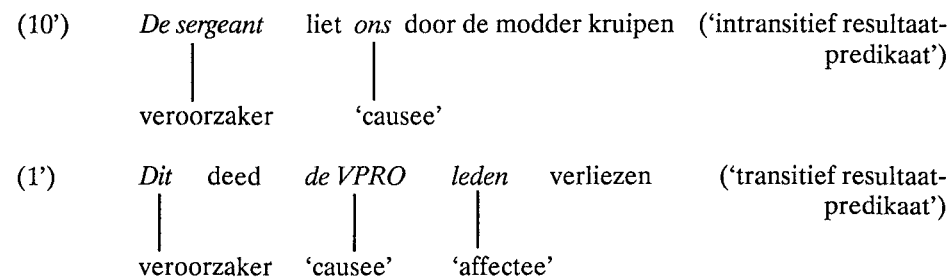
- (1) Dit deed de VPRO leden verliezen
- (2) De stralende zon doet de temperatuur oplopen
- (3) De recessie doet de mensen verlangen naar betere tijden
- (4) Wij zullen de reorganisatie gefaseerd doen plaatsvinden
- (5) Een blik op de voorste rij, waar zijn voorgangers gezeten waren, deed de nieuwe PvdA-voorzitter beseffen dat hij het niet gemakkelijk zou krijgen

Voorbeelden met *laten*:²

- (6) De agent liet hen passeren
- (7) Saddam liet de gijzelaars vertrekken
- (8) Zij liet de agent haar rijbewijs zien
- (9) Hij heeft een rolstoel laten bouwen
- (10) De sergeant liet ons door de modder kruipen

Deze voorbeelden zijn typerend in die zin dat in elk geval het feitelijk aanwezige werkwoord 'goed op zijn plaats' is. In een enkel geval zou omwisseling misschien wel een min of meer acceptabel resultaat opleveren (zij het minstens met een andere stilistische waarde), maar zeker niet altijd, zodat er in ieder geval geen sprake is van uitwisselbaarheid; in de loop van dit artikel zal blijken dat onderzoek naar het feitelijk gebruik van de beide werkwoorden nog meer krachtige aanwijzingen voor een systematisch verschil oplevert.

Ten behoeve van de verdere bespreking is het nodig enkele terminologische afspraken vast te leggen. We gebruiken hier dezelfde terminologie als in Kemmer & Verhagen (te versch.). Het verbale complement van het causale werkwoord in een causatief-constructie noemen we een *resultaat-predikaat*, en het subject van het causale werkwoord de *veroorzaker*. Voor de uitvoerder (indien aanwezig) van het resultaat-predikaat gebruiken we de Engelse term *causee*. Voor de volledigheid vermelden we nog dat we voor een eventueel object van het resultaat-predikaat de Engelse term *affectee* gebruiken, maar die komt in dit artikel verder niet aan de orde. In schema:

Eén van de redenen dat causatief-constructies in de taalkundige literatuur regelmatig de aandacht trekken, is het feit dat in bepaalde gevallen de manieren waarop de onderscheiden elementen van de constructie uitgedrukt kunnen worden, nogal complex georganiseerd lijken te zijn. Voor het Nederlands kunnen we ons hiervan een beeld vormen uit het volgende overzicht van de in het Eindhovens Corpus³ voorkomende variatie in de formulering van causatief-constructies met *doen* en *laten*.⁴

Variatie in de formulering van causatieve zinnen in het Eindhovens Corpus:

In totaal komen in het corpus 855 gevallen van de onderhavige causatief-constructies voor (686 met *laten*, 169 met *doen*).

- Met intransitieve resultaat-predikaten (b.v. *De agent liet hen passeren*, in totaal 439 gevallen, 51%) liggen de zaken, zowel bij *doen* als bij *laten*, in feite nogal eenvoudig:
 - Een causee is zelden afwezig (2%), en waar dat het geval is, gaat het om een specifieke referent die in de context onmiddellijk duidelijk is (b.v. *af laten koelen* in een recept voor kippesoep).
 - De causee is altijd uitgedrukt als 'kale' NP, nooit als een voorzetselgroep.
- Met transitieve resultaat-predikaten (416 gevallen, 49%) lijken de zaken ingewikkelder te liggen:
 - Een causee is vaak afwezig (65% — een ruime meerderheid); b.v. *Hij heeft een rolstoel laten bouwen*. Waar afwezig is de interpretatie van een causee hoogst algemeen en "schematisch"; het gaat niet om een specifieke referent die uit de context af te leiden zou zijn.
 - Wanneer er wel een causee is (35%), kan die in verschillende gedaantes verschijnen. Hierbij moeten we nu wel verschil maken tussen gevallen met *doen* en met *laten*.
 - Met *doen* (21 gevallen) is het patroon toch weer eenvoudig: de causee is altijd een 'kale' NP (b.v. *Dit deed de VPRO leden verliezen*).
 - Bij *laten* (124) treedt wel variatie op.
 - In 47% van de gevallen is de causee een 'kale' NP (b.v. *U kunt ook uw man de boodschappen laten doen*).
 - In 6% van de gevallen (een kleine minderheid) is de causee gemarkeerd met het voorzetsel *aan* (b.v. *Hij wilde het aan een collega laten zien*).
 - In nog eens 47% van de gevallen is de causee gemarkeerd met het voorzetsel *door* (b.v. *Zij lieten Woody adopteren door een echtbaar*).

Enerzijds levert dit een beeld op van betrekkelijke eenvoud: de grote meerderheid van causatieve zinnen duidt gebeurens aan met twee participanten; causatieven met intransitieve resultaat-predikaten en causatieven zonder causee vormen samen 83% van alle causatieven in het onderzochte bestand.⁵ Anderzijds ziet de overige 17% er op het eerste gezicht zeker nogal gecompliceerd uit. Wat wij nu zullen doen is allereerst een analyse voorstellen van verschillen tussen *doen* en *laten*, om daarna te laten zien dat deze analyse tevens de basis biedt voor een verklaring van de ogenschijnlijk complexe grammaticale variatie in de gevallen waarin die zich voordoet. De ‘logica’ van deze analyse is dat de formulering van een causatieve zin een aantal categoriseringsinhoudt, i.h.b. van het causatieve gebeuren als zodanig en van de daarin betrokken participanten, en dat bepaalde van zulke categoriseringsinhoudt niet compatibel met elkaar zijn. Anders gezegd: de categorisering van een causatief gebeuren als b.v. een *doen*-geval impliceert een zodanige rol voor een eventuele causee in dat gebeuren dat een categorisering daarvan als een *aan*-participant niet goed past, etcetera. Het eerste wat ons dus te doen staat is een adequate karakterisering te geven van wat het inhoudt een causatief gebeuren te categoriseren met behulp van *laten* dan wel *doen*.

2 DOEN vs. LATEN

2.1 Directe en indirecte veroorzaking

In het kort laat de kern van ons voorstel zich als volgt weergeven: *doen* categoriseert een gebeuren als een geval van *directe veroorzaking*, *laten* categoriseert een gebeuren als een geval van *indirecte veroorzaking*. We zullen nu aantonen dat dit voorstel zowel een inzichtelijke analyse mogelijk maakt van het verband tussen onderscheiden gebruiksgevallen van *laten* als van verschillen in het gebruik van *laten* en *doen*, zoals verschillen in combinaties met bezielde en onbezielde participanten (2.3); de relevante gegevens zullen we in de loop van de uiteenzetting beschrijven.

Het is bekend dat (in het moderne Nederlands) het werkwoord *laten* gebruikt kan worden om er situaties mee aan te duiden die in bepaalde opzichten verschillend gekarakteriseerd kunnen worden. Dat valt b.v. te zien aan de reeks voorbeelden (6) t/m (10), waarvan we de eerste (*De agent liet ons passeren*) i.h.a. zullen willen parafaseren met “toestaan” of iets van dien aard, terwijl de laatste (*De sergeant liet ons door de modder kruipen*) i.h.a. toch eerder een parafraze in termen van “bevelen” of zelfs “dwingen” zal oproepen. Dit soort feiten heeft sommigen wel doen besluiten dat *laten* ambigu is tussen een permissieve en een causatieve lezing (vgl. Dik 1980). Er kleven echter diverse bezwaren aan deze visie; een daarvan is b.v. dat het onderscheid in sommige gevallen een kwestie van voorkeur is, en er helemaal niet toe lijkt te doen, zoals in (8) *Zij liet de agent haar rijbewijs zien* (vgl. ook de opmerking in de ANS 1984: 566, dat *laten* soms *tegelijk* causatief en permissief kan zijn — een sterke aanwijzing dat er in feite niet van echte ambiguïteit sprake is). Merk op dat dezelfde variatie in interpretaties als in (8) ook aanwezig is in b.v. het Engelse *She showed the officer her driver's license* (geen analytisch causatief), hetgeen toch ook niet leidt tot de aanname van ambiguïteit van *to show* (b.v. tussen ‘tonen op verzoek’ en ‘tonen anders dan op verzoek’). Een ander probleem, speciaal van belang voor ons onderwerp, is dat

aanname van ambiguïteit van *laten* tussen causatief (synoniem met *doen*, vgl. noot 1) en permissief ons de basis ontnemt om verschillen tussen *laten* (ook causatief) en *doen* te verklaren. Maar als we een manier hebben om de aard van categorisering met *laten* zo te karakteriseren dat die voldoende ruimte laat voor uiteenlopende toepassingen, bijvoorbeeld onder invloed van andere kennis (cultureel of contextueel — al dan niet linguïstisch gemarkeerd), dan hebben we die ambiguïteit niet nodig, en vermijden we dergelijke problemen.

Onze claim is dat het begrip “indirecte veroorzaking” precies het benodigde concept levert voor dat doel. Hoe kunnen we ons dan voorstellen, in termen van een dergelijk concept, dat *laten* van toepassing kan zijn op uiteenlopende gevallen als (6) t/m (10)? Hiertoe kunnen we goed gebruik maken van de theorie over “force dynamics”, die te beschouwen is als een systematisering van een naïeve, Aristotelische fysica, zoals die zich manifesteert in tal van conceptuele domeinen en in alledaags taalgebruik (Talmy 1988).

Zoals de uiteenzetting onder *laten* in het WNT duidelijk maakt houdt de etymologie van *laten* in dat noties als “toestaan”, “niet verhinderen” kern-toepassingen van het woord karakteriseren. Ook in het hedendaags Nederlands zijn het zulke noties die het mogelijk maken een verband tussen *laten* met en zonder verbaal complement te formuleren (vgl. *Laat hem maar, Ze lieten ons binnen, Ik heb de deur open gelaten*). Zoals Talmy duidelijk maakt is in diezelfde lijn het gebruik van *laten* in zinnen als (11) en (12) te begrijpen:

- (11) Hij haalde de stop eruit en liet het badwater weglopen
 (12) Hij draaide de kraan open en liet het bad vollopen

De “toestaan”-notie hier heeft ermee te maken dat de agens in (11) zelf geen kracht overdraagt op het badwater om het daarmee in beweging te brengen. Eerder verwijderd hij een ‘hindernis’ (de stop) die tot dan toe het weglopen van het water verhinderd heeft; zo bezien doet hij dus niet meer dan “toestaan” dat de inherente neiging van het water om weg te lopen (Aristotelisch gezien), dan wel de universele zwaartekracht (Newtoniaans gezien), de kans krijgt zich te manifesteren. Maar aan de andere kant is het, gegeven het inherente karakter van de neiging naar beneden te bewegen, c.q. het universele karakter van de zwaartekracht, *onvermijdelijk* dat het water weg zal lopen als de hindernis eenmaal verdwenen is. Dat laatste levert dus, gegeven een fysisch wereldbeeld als geschetst, een *voldoende voorwaarde* op voor het weglopen van het water, en in die zin kan van de agens gezegd worden dat hij het gebeuren *veroorzaakt*.⁶ Mutatis mutandis kan hetzelfde gezegd worden ten aanzien van (12): in een waterleidingsstelsel staat het water constant onder druk, zodat, gegeven de vorm van het bad, het niet (langer) hinderen van het water onvermijdelijk tot het beschreven resultaat leidt.

Nu blijft het in zulke gevallen waar, *ook* in de causatieve visie, dat er *een of andere andere kracht* in het geding is die directer dan de agens betrokken is in de productie van het genoemde effect. Dat wil zeggen: ook als de aangeduide handeling van de agens begrepen wordt als oorzaak van het resultaat, blijft de causale relatie complex, *indirect*. We kunnen nu zeggen dat het dit karakter van indirecte veroorzaking is dat het gebruik van *laten* rechtvaardigt. Prototypische situaties van “toestaan” zijn per se gevallen van indirecte veroorzaking, maar allerlei andere soorten causale activiteiten

kunnen op goede gronden evenzeer gecategoriseerd worden als processen van indirecte veroorzaking.

Wat wij claimen komt er dus op neer dat, in het hedendaags Nederlands, de motivatie voor het gebruik van *laten* is dat het desbetreffende gebeuren op zo'n manier geconceptualiseerd wordt dat een of andere andere kracht meer direct in de produktie van een bepaald resultaat betrokken is dan de activiteit die van de agens uitgaat.

Daarbij geeft het gebruik van *laten* dus geen indicatie omtrent de precieze aard van die andere kracht. Als dat in een bepaald geval de facto de wil van de causee is, hebben we met een zgn. permissieve lezing te maken, zoals in (6). De motivatie voor *laten* in (10) zal daarentegen eerder daarin liggen dat wij het uiteraard nog steeds wel zelf zijn die onze ledematen in beweging zetten – de eigen activiteit van de sergeant bestaat toch 'slechts' uit het geven van bevelen, en er is wel degelijk een bepaalde (wellicht kleine, maar toch) mate van autonomie bij de causee (we komen in 2.2 nog op dit soort gevallen terug).

De toepasbaarheid van (8) zal in het ene geval gemotiveerd worden met een verwijzing naar een verzoek van de kant van de agent, al dan niet met een beroep op diens gezag, en in een ander geval met een verwijzing naar het feit dat het enige dat "zij" echt direct kan veroorzaken, een bepaalde verandering in de omgeving van de agent is, en dat het uiteindelijk van diens autonome perceptuele en cognitieve verwerking afhangt hoe hij die verandering interpreteert. Beide soorten situaties kunnen op goede gronden gecategoriseerd worden als gevallen van indirecte veroorzaking, linguïstisch gemarkeerd door *laten*.⁷ Het is dus precies in overeenstemming met deze benadering dat er nogal wat gevallen zijn, zoals (8) en (9), waarin het weinig zin heeft om te proberen een beslissing te nemen tussen permissief en causatief.

Ten aanzien van *doen* houdt ons voorstel in dat dat werkwoord de handeling van de agens categoriseert als on-middel-lijke oorzaak van het beschreven resultaat: er is geen intermediaire kracht waarvan de aan- of afwezigheid het optreden van dat resultaat zou kunnen verhinderen; ten opzichte van de genoemde handeling van de agens hoeven er geen additionele voorwaarden vervuld te zijn om het effect te produceren. Wat *doen* typisch aangeeft is dat, gegeven de actie die uitgaat van de veroorzaker, het resultaat onvermijdelijk, noodzakelijkerwijze, optreedt. De causale relatie is eenvoudig en *direct*.

2.2 'Folk models' van cognitie en causaliteit

Wat zijn nu de typische soorten van gebeurens waarvoor een dergelijke categorisering (dus niet als complexe, indirecte, maar als eenvoudige, directe causaliteit) gemotiveerd is? In de eerste plaats zijn dat puur fysische causale relaties zoals in (2):

(2) De stralende zon doet de temperatuur oplopen <pwe:31496>⁸

Onze conceptie van oorzakelijke relaties in de natuur houdt immers typisch in dat die vaste wetten volgen: bepaalde gevolgen zijn onvermijdelijk als de vereiste oorzaken aanwezig zijn. Maar *doen* wordt, zoals blijkt uit de aan het begin gegeven voorbeelden,

bepaald niet alleen voor zuiver fysische oorzaken gebruikt. Hoe kunnen we nu samenhang zien in het totale gebruik van *doen*, en in de verschillen met *laten*?

In dit verband is het nuttig enkele andere naïeve wereldbeelden in de beschouwing te betrekken, i.c. over de menselijke geest, en interacties tussen mensen onderling (communicatie) en tussen mensen en de omringende natuur. Over het algemeen conceptualiseren we het 'geestelijk leven' van mensen als gelokaliseerd in een ander soort wereld dan de fysische ("dualisme"). Daarbij opereren we stilzwijgend met enkele specifieke aannames over het soort verbanden dat er tussen en binnen de onderscheiden materiële en mentale werelden kan bestaan.

Zo kunnen volgens een naïeve psychologie (het 'folk model of the mind', beschreven en onderbouwd in D'Andrade 1987) sommige mentale toestanden wel veroorzaakt worden door fysische factoren (m.n. waarneming, "perception"), maar de meeste andere (m.n. kennis en oordelen, "beliefs"⁹) niet. Figuur 1 geeft enkele hier relevante onderdelen van D'Andrade's model weer.

Figuur 1. (D'Andrade 1987: 117)

Perception	Belief	Feelings	Desires	Intentions	Resolutions
cause outside mind	cause inside mind	cause inside and outside mind	cause inside and outside mind	cause inside mind	cause inside mind
...
not controllable	usually controllable	usually not controllable	not controllable	controls itself	control of control
...

Wat moderne inzichten aangaande visuele perceptie ook mogen beweren, volgens onze naïeve beleving is het de aanwezigheid van een voorwerp binnen een bepaalde ruimte zelf die rechtstreeks en onvermijdelijk onze perceptie van dat voorwerp veroorzaakt. Is het voorwerp binnen ons gezichtsveld, en is er voldoende licht, dan kan niets verhinderen dat we het zien. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor ons beeld van andere soorten van perceptie. We kunnen onze perceptie dus ook niet beheersen; het is in tegenspraak met onze opvatting van wat perceptie is, te veronderstellen dat we zouden kunnen 'besluiten' iets anders te percipiëren. Dit laatste geldt ook voor gevoelens en verlangens: hoewel de oorzaken daarvan niet gezien worden als volledig buiten ons liggend, stellen we ons die ook niet voor als beheersbaar; zijn de oorzaken voor gevoelens en verlangens aanwezig, dan onvermijdelijk ook die gevoelens en verlangens zelf; anders gezegd: percepties, gevoelens en verlangens hebben 'echte' oorzaken, geen redenen.

Daarentegen worden mentale toestanden als 'iets geloven', 'iets weten', in de zin van 'een propositie voor waar aannemen', geconceptualiseerd als i.h.a. beheersbaar, zodat het niet mogelijk is – volgens dit wereldbeeld, i.c. zelfbeeld – voor wat dan ook om mij onmiddellijk en noodzakelijk bepaalde proposities te 'doen' geloven. De kracht van dit culturele model blijkt ook wel daaruit dat we moeite hebben ons voor te stellen dat 'iets weten' echt onmiddellijk teweeg gebracht zou kunnen worden, b.v. door een injectie of iets dergelijks; de oorzaak daarvan is dat we kennis juist zien als iets dat

bewust, en op basis van herinnerbare en/of herhaalbare ervaring, tot stand is gekomen. We hebben ‘redenen’ om iets te geloven, geen rechtstreekse ‘oorzaken’.

Samenvattend: in beginsel kunnen percepties direct ‘van buitenaf’ veroorzaakt worden, maar kennis en intenties niet. Gevoelens en verlangens worden ook gezien als direct veroorzaakt, al is het niet volledig ‘van buitenaf’.

Dit wereldbeeld, op zichzelf uiteraard niet specifiek voor sprekers van het Nederlands, is een belangrijke factor in het gebruik van *doen* en *laten*, in die zin dat het het conceptuele kader levert in termen waarvan de categorisering van een causaal gebeuren als hetzij direct, hetzij indirect, gemotiveerd kan worden.¹⁰ Beschouw, om te beginnen, de voorbeelden in (13) en (14).

(13) De psychiater deed mij aan mijn moeder denken

(14) De psychiater liet mij aan mijn moeder denken

Zin (13), een *doen*-causatief, behelst volgens ons voorstel de categorisering van een gebeuren als geval van directe veroorzaking.¹¹ De zin beschrijft dan ook een geval van perceptie: de psychiater is niet in de hoedanigheid van bezielde wezen de veroorzaker van een bepaald resultaat, maar het gaat om een uiterlijk waargenomen aspect van zijn gedrag of voorkomen dat bij mij een perceptie van gelijkenis met mijn moeder teweeg brengt.

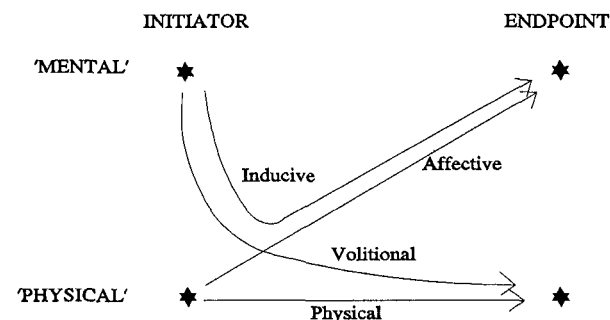
Zin (14), met *laten*, behelst volgens onze analyse de categorisering van een gebeuren in termen van *indirecte* veroorzaking. Hier gaat het dan ook om een geval van communicatie. De psychiater geeft mij bewust iets te kennen, en ik besluit om zijn advies op te volgen; het resultaat dat ik aan mijn moeder denk vindt mede onder controle van mijzelf plaats.

Zin (14) beschrijft dus een *interactie* tussen twee mensen, (13) niet. Nu gaat het bij menselijke interactie typisch om complexe causale verbanden en nooit om directe veroorzaking. Interactie veronderstelt ten minste een zekere mate van autonomie aan beide kanten, met name ook aan de kant van de causee. Essentieel voor interactie is communicatie, d.w.z. de wederzijdse beïnvloeding van cognitieve toestanden. En een cognitieve toestandsverandering bij een ander kan door niemand rechtstreeks veroorzaakt worden. Communicatie verloopt altijd indirect, ‘via’ de fysische wereld a.h.w.: de ene persoon creëert een verandering in de fysische omgeving (hij produceert geluid, gebaren, markeringen op papier of steen, of wat dan ook), en de ander interpreteert die.

Ook dit model van interactie is natuurlijk niet specifiek voor sprekers van het Nederlands; Croft (1991), voortbordurend op voorstellen van Talmy (o.a. 1988) presenteert het als van belang voor de analyse van diverse lexicale en grammaticale systemen (zie Figuur 2).

Figuur 2.

Asymmetries in causation type (Croft 1991: 167)

Figuur 2 geeft weer dat, gegeven het naïeve dualisme waar we al eerder over spraken, causale relaties asymmetrisch georganiseerd zijn: causale relaties die hun startpunt nemen in de materiële wereld hoeven die wereld om zo te zeggen niet te ‘verlaten’, maar causale relaties die hun startpunt hebben in de mentale wereld moeten altijd eerst een ‘omweg’ maken via de materiële; een initiator in de mentale wereld zal in ieder geval (een onderdeel van) zijn eigen lichaam aan het werk moeten zetten om de uiteindelijk beoogde verandering te bewerken. Soms is de relatie tussen lichamelijke activiteit en resultaat dan nog wel tamelijk direct, maar dat is zeker niet het geval wanneer ook het ‘endpoint’ in de mentale wereld ligt. Wat vooral opvalt is dus: als zowel ‘initiator’ als ‘endpoint’ van een causaal verband zich in de ‘mentale’ wereld bevinden, moet de causale relatie lopen *via* de fysische wereld, dus per se indirect zijn. Gevallen van interactie *tussen* mensen worden dan ook typisch gecategoriseerd als gevallen van *laten*:

(15) ... Ik zal u dadelijk een foto laten zien <gtl:50101 >

(16) “ ’s Nachts mogen ze wel eten en daarom laten we ze in de vastentijd bij voorkeur ’s nachts werken.” <dbl:1363 >

Oorzaken binnen de mentale wereld met gevolgen in de fysische wereld staan in beginsel verschillende categorisering toe, maar zoals in de bespreking van de ‘force-dynamics’ van een gebeuren als “het water weg laten lopen” al bleek, zijn er in zulke situaties veelal gemakkelijk meer direct betrokken (natuur)krachten te zien, zodat *laten* op zijn minst vaak gemotiveerd zal zijn. Nog een typisch voorbeeld daarvan is het volgende:

- (17) Het personeel liet het brandscherm zakken, waardoor de zaal gespaard bleef <dbl:1226>

In termen van deze voorstelling van zaken betreffen gevallen van *doen*, zoals we ook al eerder zeiden, typisch gebeurtenissen binnen de fysieke wereld. Oorzaken binnen de fysieke wereld met gevolgen in de mentale wereld zijn typisch gevallen van perceptie, omvatten dus directe causaliteit, zodat ook daarvoor *doen* gemotiveerd is. We hebben al gezien dat op deze wijze inderdaad goed het verschil tussen (13) en (14) valt te begrijpen. Een en ander verheldert echter ook iets over een typisch geval van causatief *laten* (in onderscheid van *doen*) zoals in (10):

- (10) De sergeant liet ons door de modder kruipen

Ook dit geval wordt zo geïnterpreteerd dat de sergeant een taaluiting produceert, en dat wij dat als een bevel interpreteren en eraan gehoorzamen; het gaat hier zeker niet om een situatie waarin de agens een telepathische controle over de lichaamsbewegingen van de causee zou hebben, zodat categorisering met *laten* eerder dan met *doen* wel degelijk gemotiveerd is.

Het zal duidelijk zijn dat het hier om een 'wijze van zien' gaat, "construal" in de zin van Langacker (1987), waarvoor op verschillende plaatsen en tijden verschillende normen kunnen gelden.¹² Wij willen dus niet zozeer beweren dat het gebruik van *doen* absoluut uitgesloten is, als wel dat het gebruik van *laten* gemotiveerd is. Wat onze analyse wel zegt, is dat een categorisering met *laten* inhoudt dat de spreker impliceert dat de activiteit van de causee 'ertoe doet', dat die in beginsel ook anders had kunnen doen, terwijl een categorisering met *doen* die implicatie niet heeft en juist de onvermijdelijkheid van het resultaat-predikaat naar voren schuift (we zullen daar straks ook nog voorbeelden van zien).

Voor een goed begrip van het feitelijk gebruik van met name *doen*, zoals dat b.v. in het Eindhovens Corpus valt vast te stellen (zie par. 1 en noot 3), moeten we het hierboven op basis van Croft (1991) geschetste beeld in enkele opzichten aanvullen.

Een eerste aanvulling betreft het feit dat er in (delen van) onze cultuur één soort van bezielde Wezen bestaat dat, als Almachtig, in feite *alles* direct kan veroorzaken. Zo treffen we in het Eindhovens Corpus de volgende combinaties van God met *doen* aan:

- (18) Doe 't heidendom Uw wraak ... aanschouwen! <rno:22432>
 (19) ... Pater Germano ... geeft haar de raad, Jezus te smeken, haar de gewone weg te doen bewandelen <rno:25982>
 (20) Gij zijt de Machtige die het veld vrucht doet dragen naar Uw wil; ... <rno:21785>

Volgens de hieruit blijkende opvattingen kan God niet alleen rechtstreeks ingrijpen in de natuur (zoals in (20)), maar ook in de mentale toestanden van mensen. Merk op dat, geheel in overeenstemming met de strekking van onze eerdere uiteenzetting, (18) en (19) geen communicatieve gebeurtenissen beschrijven. Zo suggereert (19) geen verzoek tot communicatie, maar een verzoek tot rechtstreeks ingrijpen in haar geestgesteldheid, zo nodig tegen haar eigen wil in.

Dit wil niet zeggen dat het gebruik van *laten* bij God onmogelijk zou zijn, maar iemand die b.v. zou schrijven:

- (20') Gij laat het veld vrucht dragen

stelt God toch meer voor als een instantie die om zo te zeggen 'voorwaardenscheppend beleid' voert.¹³

Een ander, misschien nog subtieler punt betreft het feit dat volgens onze analyse *doen* niet gecombineerd zou moeten kunnen worden met *geloven* in de betekenis 'op rationele gronden voor waar aannemen' (vgl. de bespreking van figuur 1). Nu zijn in het corpus wel zulke combinaties aan te treffen, maar wat opvalt is dat geen enkel geval feitelijk het optreden van het geloven *rapporteert*:

- (21) [... het aanbod van de blanken voor integratie is hypocriet,...] om de negers te misleiden en te doen geloven dat ... <pwe:31894 >
 (22) [Natuurlijk is het moeilijk,] de tegenstander daarin te doen geloven ... <pwe:32146 >
 (23) ... wat sommige technici ons ook willen doen geloven ... <pwe:36645 >

Deze zinnen vermelden een wenselijkheid (voor sommigen) van de mogelijkheid a.h.w. rechtstreeks in te kunnen grijpen in iemand anders' cognitieve toestand (zonder dat die er zelf bewust van is, dus zonder de mogelijkheid dat die zou besluiten iets anders te geloven), en zo'n wens is uiteraard zeer wel voorstelbaar. Maar in geen van de gevallen rapporteert de zin dat het ook feitelijk *lukt* om die wens in vervulling te doen gaan, en dat is toch in overeenstemming met onze hypothese. Een geconstrueerde uiting als *Je doet me geloven dat...* doet dan ook vreemd aan; wat we in feite wel gemakkelijk zeggen zijn formuleringen als *Je wilt me [toch zeker niet] doen geloven dat...*, *Je zou me haast doen geloven dat...*, e.d.

In de volgende paragraaf zullen we nog enkele gevallen presenteren die een aanvulling op de voorstelling van figuur 2 nodig maken, o.a. omdat daarin de wereld van menselijke instituties ontbreekt, en omdat er niet expliciet rekening wordt gehouden met retorische, d.w.z. persuasieve, toepassingen.

2.3 Communicatieve en niet-communicatieve causale verbanden in relatie tot bezielde en onbezielde causees

Een ander, kwantitatief, aspect van het feitelijk gebruik van de onderhavige constructies dat grotendeels goed te begrijpen is op basis van onze analyse, betreft een asymmetrie in de distributie van bezielde participanten bij de twee causatieve werkwoorden, zoals die blijkt uit het Eindhovens Corpus. Vgl. hiertoe figuur 3:¹⁴

Figuur 3.

	LATEN (totaal 450)	DOEN (totaal 132)
Veroorzaker bezielde	99%	42%
- causee bezielde	49%	21%
- causee onbezielde	51%	79%
Veroorzaker onbezielde	1%	58%
- causee bezielde	17%	58%
- causee onbezielde	83%	42%

We zien dat *laten* een zeer sterke voorkeur heeft voor bezielde veroorzakers (zonder, in dat geval, speciale voorkeur voor bezielde of onbezielde causees). Dit is te verwachten in het licht van de voorafgaande uiteenzetting: typische indirecte causaliteit betreft relaties binnen de mentale wereld en vanuit de mentale wereld naar de fysische wereld (vgl. de kromme lijnen in figuur 2). Bij de eerste soort gevallen hebben we te maken met communicatieve interacties (van het type *Zij liet de agent haar rijbewijs zien* en *De psychiater liet mij aan mijn moeder denken*), in het tweede met gevallen die gemotiveerd zijn in termen van ‘force-dynamics’ (van het type *Het personeel liet het brandscherm zakken*).

Doen vertoont een zekere, zij het minder sterke, voorkeur voor onbezielde veroorzakers, wat eveneens te verwachten is (vgl. de rechte lijnen in figuur 2). Zoals eerder betoogd, worden causale relaties binnen de fysische wereld typisch geconceptualiseerd als direct (type *De zon doet de temperatuur oplopen*). Eerder hebben we al hetzelfde betoogd over relaties van perceptie. Kijken we nu meer in detail wat voor andere soorten gevallen we tegenkomen van *doen* met onbezielde veroorzaker en bezielde causee, dan blijken dat gevallen te zijn van wensen en gevoelens, d.w.z. mentale toestanden die volgens het in 2.2 beschreven ‘folk model of the mind’ gedeeltelijk interne en gedeeltelijk externe oorzaken hebben en i.h.a. niet beheersbaar zijn:

- (5) Een blik op de voorste rij, waar zijn voorgangers gezeten waren, deed de nieuwe PvdA-voorzitter beseffen dat hij het niet gemakkelijk zou krijgen
- (24) Een teruglopende conjunctuur ... en nog een handvol zaken meer doen toenemende aantallen mensen verlangen naar een verandering van de regeringspolitiek < obl:8589 >
- (25) [... in de hoop] dat het aanslaan van de motor haar niet zou doen wakker schrikken < rno:28816 >

De motivatie voor de categorisering als directe causaliteit in deze gevallen ligt hier dus vooral ook in het gebrek aan autonomie van de causee; het zijn geen gevallen van perceptie, maar wel van situaties waarbij het resultaat als automatisch en onvermijdelijk wordt gezien. Het betreft hier dan ook wederom geen gevallen van communicatieve interactie tussen autonoom opgevatte personen.¹⁵

Wat op het eerste gezicht het meest problematisch lijkt aan de verdeling in figuur 3 is dat er toch nog een behoorlijk percentage gevallen is (42%) van bezielde veroorzakers bij *doen*. Hier manifesteren zich echter duidelijke persuasieve effecten van de categorisering als directe causaliteit, zodat uiteindelijk ook hier de analyse haar nut bewijst. Beschouw bijvoorbeeld de volgende twee gevallen met althans ‘niet-persoonlijke’ causees:

- (26) De bezetters hebben inmiddels een dreigende verklaring doen uitgaan, ... < obl:10941 >
- (27) De regering stelt zich voor deze herstructurering gefaseerd te doen plaatsvinden < amb:51867 >

Deze gevallen zijn niet zonder meer te interpreteren in termen van figuur 2, want hoewel de causees onbezielde zijn, zijn de resultaten strikt genomen niet te lokaliseren in de fysische wereld, maar in een wereld van menselijke instituties. Toch zijn ze goed te begrijpen in termen van onze analyse van de verschillen tussen *doen* en *laten*.

Zo laat de auteur van (26) de genoemde bezetters a.h.w. niet meer doen dan een stuk papier de wereld insturen. Daarmee categoriseert hij de situatie als een waarin het niet gaat om communicatie, en de bezetters als wezens die zelf niet communicatief zijn, en/of waarmee niet te communiceren valt.

In (27) categoriseert de regering (c.q. de ambtenaar die de desbetreffende tekst concipieerde) het veroorzaken van een bepaalde wijze van uitvoering van de herstructurering ook als iets dat geen communicatie behoeft, als een resultaat dat automatisch en onvermijdelijk volgt ‘als haar machtige arm het wil’. Dit soort formuleringen klinken dan ook meer autoritair dan formuleringen met *laten*, die a.h.w. ruimte laten voor andere krachten, andere mensen en instanties met hun eigen overwegingen, wat misschien toch nog tot een ander resultaat zou kunnen leiden.¹⁶

In de volgende twee gevallen hebben we te maken met bezielde causees:

- (28) Met een zucht deed hij de buitenwereld weten dat het kleine vertrek bezet was... < rno:31385 >
- (29) Gaarne wil ik u doen weten, dat ik geen enkele verantwoordelijkheid kan nemen voor de nu uitgevoerde werkzaamheden < obl:7160 >

Geval (28) is een ironische formulering voor het op slot draaien van de deur van het toilet, op zichzelf niet meer dan een handeling die de toestand van het slot wijzigt. Dat het om dat laatste gaat – de zin rapporteert niet een verbale mededeling – kunnen we juist ook afleiden uit het gebruik van *doen*, dat weer impliceert dat we met een niet-communicatieve handeling te maken hebben. De veroorzaker verandert iets in de fysische wereld; het resultaat kan (en zal) wel door iemand aan de buitenkant, *zo die langs mocht komen en geïnteresseerd mocht zijn*, geïnterpreteerd worden als “Dit toilet is bezet”, maar we begrijpen de zin zo dat dat de facto helemaal niet aan de orde is – zoals gezegd mogen we juist ook uit het gebruik van *doen* afleiden dat hier niet echt sprake is van communicatie.

In (29) kunnen we het gebruik van *doen* gemotiveerd achten in die zin dat de schrijver zijn boodschap met maximale zekerheid wil doen aankomen; een zekere mate van autonomie van de causee-lezer, wat mogelijk is bij *laten*, zou het aankomen van de boodschap mede afhankelijk kunnen maken van die lezer. Anders gezegd: door

het gebruik van *doen* geeft de auteur hier te kennen dat hij ervan uitgaat dat zijn eigen actie voldoende is om aankomst van de boodschap te garanderen, zodat hij van zijn verantwoordelijkheid ontslagen is; met dit te zeggen, *heeft* hij de boodschap a.h.w. overgebracht, noodzakelijk en onvermijdelijk – en die voorstelling van zaken is duidelijk in zijn belang.

Tenslotte zijn in deze benadering ook enkele losse observaties uit de ANS (1984: 566) goed in te passen. Zo signaleert de ANS een betekenisverschil tussen de volgende twee zinnen:

- (30a) Hij zei dat hij nog van zich zou doen horen
 (30b) Hij zei dat hij nog van zich zou laten horen

Aan het eerste geval voegt de ANS bij wijze van uitleg toe: “(bijv. door een belangrijke publikatie)”, aan het tweede: “(bijv. door eens op te bellen)”. In het laatste geval hebben we dus te maken met een intentie tot communicatie, waarin ook de begrepen causee een autonome eigen rol heeft te vervullen. In het eerste geval gaat het daarentegen om een resultaat dat geacht wordt onafhankelijk te zijn van (communicatieve) activiteit van een ander: beroemdheid is geheel en al het resultaat van de eigen prestatie van de veroorzaker.

Afsluitend kunnen we vaststellen dat de voorgestelde analyse niet alleen van toepassing is op eenvoudige gevallen van puur-fysische causaliteit versus puur-menselijke interactie, maar ook een verhelderend licht werpt op andere, complexere gevallen. Bovendien maakt een en ander goed duidelijk dat categorisering een *handeling* van de spreker is, ondernomen met het oog op bepaalde doeleinden, met effecten waarvan de ‘dramatiek’ sterk kan variëren, al naar gelang het belang dat ermee gemoeid is een causaal verband als direct dan wel indirect voor te stellen.

3 De markering van causees

Onze analyse van *laten* als aanduiding van indirecte causaliteit impliceert ook dat er ten aanzien van de *feitelijke* rol van de causee een behoorlijke interpretatie-vrijheid bestaat. Het feit dat indirecte causaliteit inhoudt dat iets anders dan de activiteit van de veroorzaker meer direct betrokken is bij de produktie van het resultaat, verschaft immers ‘ruimte’ voor een meer of minder actieve rol van de causee in het gehele gebeuren. Volgens de analyse voorgesteld in Kemmer & Verhagen (te versch.) wordt dit feit relevant bij meer dan twee expliciete participanten in een causatief-constructie. Het is een zeer algemeen verschijnsel in allerlei (verwante en niet-verwante) talen dat in causatief-constructies alleen bij transitieve resultaat-predikaten met expliciete causee variatie-mogelijkheden in de formulering van de causee optreden, net zoals in deelzinnen met slechts één werkwoord pas variatie in de formulering van een bepaalde rol optreedt bij meer dan twee participanten. Verschillende formuleringen van de causee kunnen in dergelijke gevallen een verschillende mate en soort van activiteit van de causee aangeven. In het Nederlands zien we dat optreden bij de formulering

van een causee met het voorzetsel *aan*, het voorzetsel *door*, of als ‘kale’ NP. Beschouw de voorbeelden (31) t/m (33):¹⁷

- (31) Hij liet de brief aan iedereen lezen
 (32) Hij liet de brief door iemand lezen
 (33) Hij liet haar de brief lezen

In (31), met *aan*, wordt de causee gecategoriseerd als ‘Recipient/Experiencer’. De interpretatie is hier dat het gaat om lezen-om-de-inhoud (de lezer is de ontvanger van de boodschap). Verder heeft de lezer, die de inhoud tot zich neemt in een lees-activiteit, een redelijke mate van autonomie. De zin neigt dan ook tot een permissieve lezing: de “Hij” stond iedereen die dat wilde toe de brief te lezen.

Dit ligt anders in (32). Hier wordt de causee gecategoriseerd als een soort instrument. De lezing is dan ook minder permissief, en meer causatief. Verder gaat het hier niet om lezen-om-de-inhoud (de causee is ‘slechts’ instrument), maar om b.v. hardop voorlezen (zodat een niet genoemd publiek de ontvanger is van de boodschap), of nalezen ter controle van b.v. taal- en/of spelfouten. Als instrument ondergaat de causee zelf geen sterke invloed van de handeling van de veroorzaker.

Voorbeeld (33) bevat geen expliciete indicatie voor een bepaald type bijdrage van de causee in het gebeuren als geheel. Daardoor is die, in tegenstelling tot de andere twee gevallen, eigenlijk als enige geschikt om aan te geven dat de causee geen grote autonomie heeft en wel object is van de handeling van de veroorzaker: (33) kan als enige zo begrepen worden dat de causee de brief min of meer tegen haar zin leest (meer causatieve dan permissieve interpretatie van *laten*), waarbij het wel om lezen-om-de-inhoud gaat (de bedoeling van het hele gebeuren is dat zij de strekking van de brief begrijpt).

Het is van belang vast te stellen dat de functie van b.v. *aan* in gevallen als deze niet beperkt is tot aangeven van “relatief hoge autonomie van een causee”.¹⁸ De causee moet daadwerkelijk als ‘Recipient/Experiencer’ in het gebeuren op te vatten zijn. In gevallen van het type *je zoon in de auto laten rijden, haar het boek laten uitlezen*, e.d. liggen lezingen van *laten* als “toestaan” en “niet verhinderen” voor de hand, maar de causees zijn bij deze gebeuren niet goed op te vatten als ‘Recipient/Experiencers’. In de trant van Schermer-Vermeer (1991) zouden we, met een terminologische uitbreiding, kunnen zeggen: het zijn geen complexe datief-predikaten. De gevallen van *aan* in het Eindhovens Corpus¹⁹ betreffen allemaal wel zulke ‘Recipient/Experiencers’:

- (34) Hij wilde het op Schiphol aan een collega laten zien ... <dbl:5410 >
 (35) Hij draaide het zijraam open om zijn gezicht aan de twee dienstdoende soldaten ... te laten zien. <rno:22801 >
 (36) Hij wilde juist laten merken aan de mensen dat ze niet zo slecht waren als ze zelf dachten ... <rno:23241 >
 (37) Dien laat er geen gras over groeien om de nieuwe auto aan haar dochter te laten zien. <rno:26453 >
 (38) En hun geluk laten zien aan de buitenwacht! <rno:28473 >
 (39) Dit aan niemand laten lezen. <pwe:37058 >
 (40) In Anna-Paulowna moest ik aan de chef m'n kaartje maar zien laten ... <gtl:46214 >

De interpretatie van de rol van de causee en in verband daarmee van *laten* is in deze gevallen in overeenstemming met de eerder gegeven karakterisering: de collega van (34), de soldaten van (35), etc., worden allemaal voorgesteld als personen die het desbetreffende resultaat wensen (en er misschien zelfs om verzocht hebben). De zinnen hebben dan ook een permissieve 'kleur'. Zin (39) zegt b.v. met zoveel woorden: "Niet *toestaan* dat wie dan ook dit leest.

Dit contrasteert met de gevallen van voorzetselloze causees, waarbij er veelal sprake is van een meer causatieve lezing; vgl. de volgende voorbeelden:

- (41) Charlie Greene, ... liet de ruim drieduizend toeschouwers zien dat hij ook op de sintels in alle opzichten uit de voeten kwam. <dbl:5012>
 (42) En laat hem dit antwoord lezen, misschien helpt dat ook een beetje. <gbl:18717>
 (43) Hij laat mij foto's zien – een prachtige tuin omgeeft het huis. <obl:9323>

De rol van de causee tendert hier meer naar passiviteit. In het geval van (41) hoeven de toeschouwers eigenlijk alleen maar hun ogen open te houden om het beschreven resultaat te garanderen. Zin (42) wekt de indruk dat de *hem* in kwestie wel eens helemaal niet op het antwoord zou kunnen zitten wachten (hetgeen bevestigd wordt door het vervolg), zodat de zin de interpretatie krijgt dat "hij" ergens van overtuigd moet worden. En (43) kan ook geheel op zijn plaats zijn als de ik uitsluitend uit beleefdheid handel⁶.

Met *door* gaat het, zoals gezegd, om de categorisering van de causee als instrument; vgl. de volgende voorbeelden:

- (44) Zij wilden Woody ... daarna door een echtpaar laten adopteren. <gbl:13882>
 (45) Zij laat de maaltijden verzorgen door mensen die er hun beroep van maken, ... <gbl:14465>
 (46) Want tegenwoordig laten goudsmeden zich weer graag inspireren door deze klare, strakke stijl. <gbl:15304>

Hier is de rol van de causees duidelijk 'intermediair'; de spreker stelt ze niet voor als object van de desbetreffende activiteiten. Het doel van de veroorzaker in (44) is niet dat een of ander echtpaar een kind adopteert, maar dat genoemde Woody een thuis krijgt, en daartoe is een echtpaar een instrument. Dienovereenkomstig treffen we in deze gevallen i.h.a. onbepaalde menselijke causees aan (de rol of functie is bij instrumenten evident van meer belang dan de identiteit), of niet-menselijke zoals in (46).

Bij *doen* treffen we, zoals bleek in par. 1, geen variatie aan: causees bij *doen* zijn in het corpus altijd kale NPs. We hebben in feite al aangegeven dat dit onmiddellijk verklaarbaar is in termen van onze analyse: alleen *indirecte* causaliteit biedt immers genoeg 'ruimte' voor gradaties in de autonome betrokkenheid van de causee in het tot stand brengen van het resultaat.

Theoretisch kan men gevallen construeren waarin een instrumentele lezing van de causee bij *doen* denkbaar zou zijn. Informanten blijken dergelijke gevallen echter

systematisch af te wijzen, dan wel er weinig consensus over te vertonen. We hebben op twee manieren gevallen van *doen*-causatieven met *door* geconstrueerd: a) door *door* toe te voegen (zo nodig met een geringe aanpassing van de volgorde) aan causees in gevallen die in het corpus voorkomen; b) door zelf enkele gevallen te bedenken waarvan de inhoud een instrumentele lezing van de causee soms bevorderde, hetgeen markering met *door* acceptabel zou moeten maken. De gevallen met *door* uit de eerste groep worden echter unaniem afgewezen door onze informanten²⁰. Voorbeelden van dit type zijn (47) en (48):

- (47) Zoiets doet de ellende voelen door iedereen
 (48) Het deed de intriges doorzien door Annemarie

In het geval van de geheel geconstrueerde gevallen (groep b) blijken informanten sommige formuleringen, zoals (49), ook unaniem af te wijzen:

- (49) Ik heb het door een collega doen zien

maar over andere, zoals (50), bestaat geen consensus:

- (50) Ik heb het boek doen uitgeven door Van Dale

Vier van de acht geraadpleegde informanten keuren dit geval goed (waarvan twee echter met reserves), en vier keuren het af. We hebben hier te maken met een geval waarin de aanwijzingen voor een instrumentele lezing met opzet gemaximaliseerd zijn; kennelijk is dit voor sommigen voldoende om, geplaatst voor de cognitieve puzzel een oordeel over het geval te vellen, de zin (eventueel met enig voorbehoud) te accepteren, maar lang niet voor iedereen. Belangrijk is dus dat er een sterke correlatie bestaat tussen de structuur van de aangetroffen gevallen en die waarover onder informanten consensus bestaat: daar waar de gegevens duidelijk zijn stemmen ze precies overeen met onze analyse.

4 Conclusie

De twee soorten analytische causatieven in het hedendaags Nederlands kunnen goed gekarakteriseerd worden in termen van een verschil tussen directe en indirecte causaliteit. Dat verschil wordt mede gemotiveerd door de grote rol die het speelt in onderscheidingen die gemaakt worden in cognitief-culturele modellen van causaliteit, het dualisme geest-materie, cognitie en menselijke interactie, en door het doelgerichte gebruik dat ervan gemaakt kan worden. Andere grammaticale verschijnselen in causatief-constructies, m.n. variaties in de markering van de causee, hangen eveneens ten nauwste samen met de conceptualisering van gebeurens in termen van die modellen, en dááardoor ook met het onderscheid tussen *doen* en *laten*.

Verantwoording

Graag willen wij dank zeggen aan de leden van de onderzoeksgroep “Functioneel Taalonderzoek” van de VU te Amsterdam, de leden van de projectgroep “Casus en thematische relaties” van de Katholieke Universiteit Leuven, stafleden van de afdeling Nederlandse taalbeheersing van de RUU, voor reacties op presentaties van (delen van) dit onderzoek, en aan Bob Kirsner, Dirk Geeraerts en Machtelt Bolkestein, voor commentaren van uiteenlopende aard, die op diverse punten tot aanscherping hebben geleid. Uiteraard ligt de verantwoordelijkheid voor het gebruik dat wij van de diverse commentaren hebben gemaakt geheel bij ons. Het werk van Verhagen waarover hier gerapporteerd wordt, werd mede mogelijk gemaakt door een NWO-stipendium (nr. S 30-317).

Noten

1. Vgl. Van den Toorn (1981: 190): “De causale werkwoorden *doen* en *laten* zijn onderling verwisselbaar; alleen is *doen* wat minder gebruikelijk.” In dezelfde richting, zij het genuanceerder, gaat de ANS (1984: 565).
2. Voor het geval de lezer binnen deze reeks een onderscheid zou willen maken tussen causatief en permissief *laten* vermelden we dat we daar verderop op ingaan. Ons standpunt komt erop neer dat we in (6) t/m (10) te maken hebben met een gelijke categorisering van in sommige opzichten verschillende gebeurtenissen.
3. De versie van dit corpus die wij voor dit onderzoek gebruiken is die van de Faculteit der Letteren van de VU te Amsterdam, d.w.z. het corpus beschreven in Uit den Boogaart (1975), aangevuld met de gegevens uit ambtelijk/politieke teksten verzameld door Renkema (Renkema 1981).
4. Een aspect van variatie dat we hier buiten beschouwing laten is dat van de volgorde van de participanten in causatief-constructies. De variatie die zich daar voordoet is overigens vooral interessant in het licht van het algemene voorstel in Kemmer & Verhagen (te versch.) dat causatief-constructies het best begrepen kunnen worden als (beperkte) uitbreidingen van eenvoudige zinspatronen, en niet als gereduceerde manifestaties van complexe zinspatronen. We hopen hier elders nog op terug te komen.
5. Dit is in overeenstemming met de trend die werd vastgesteld door Dik (1980: 81). In feite is onze conclusie nog iets sterker dan die van Dik, omdat hij slechts een subset van de gevallen met *laten* uit het Eindhovens Corpus in zijn beschouwing betrok (in totaal 594 gevallen van *laten*).
6. Turner (1987, m.n. 139-183) laat op overtuigende wijze zien dat de notie “oorzakelijkheid” niet herleid kan worden tot “noodzakelijke en voldoende voorwaarden”. Dat wil zeggen dat er allerlei cruciale gevallen van oorzakelijkheid zijn die niet in die termen begrepen kunnen worden (waartegenover Turner dan de voortplantingsmetafoor stelt). Dat neemt uiteraard niet weg dat wanneer, omgekeerd, volgens een bepaalde conceptualisering van een situatie, een voldoende voorwaarde geldt, het optredende effect dan als “veroorzaakt” gezien kan worden.
7. Zo bezien hebben we hier met een standaard-geval van polysemie van doen, niet met homonymie.
8. Voorbeelden afkomstig uit het Eindhovens Corpus zijn voorzien van een aanduiding van het desbetreffende subcorpus en het zinnummer.
9. Met opzet gebruiken we hier niet het Nederlandse woord *geloof*, omdat dat minder ‘sterk’ is dan het Engelse *belief*. Het gaat om de gegronde acceptatie van de waarheid van proposities, d.w.z. om meer dan “vermoeden” of “vertrouwen” (vgl. het Engels *faith*), wat het Nederlandse *geloof* ook kan aanduiden. Met name het werkwoord *geloven* wordt wel in veel uitdrukkingen standaard gebruikt in de ‘rationele’ zin van het woord, en we zullen nog zien dat dat dan ook op een speciale manier in combinatie met de causatieve werkwoorden gebruikt wordt.
10. Het is dus voorstelbaar dat in een taal die niet een onderscheid heeft tussen twee causatieve werkwoorden zoals het Nederlands, hetzelfde ‘folk model of the mind’ het kader levert voor de motivering van verschillende categorisering van b.v. de participanten in termen van casus-marke-

ringen. Het Hindi, zoals besproken in Saksena (1980), zou een voorbeeld van een dergelijke taal kunnen zijn (vgl. Kemmer & Verhagen, te versch.).

11. Dat *doen denken aan* als ‘vaste uitdrukking’ gezien kan worden doet uiteraard aan de analyseerbaarheid ervan als causatieve constructie, met het causale betekenis-element verbonden aan *doen*, niets af, evenmin als aan de gemotiveerdheid van de keuze van dit element. Dat idee zou een geval zijn van de ‘rule-list-fallacy’, volgens welke compositionaliteit en de status van (min of meer) vaste uitdrukking elkaar zouden uitsluiten. Voor een principiële uiteenzetting hieromtrent, zie Langacker (1988).
12. Een interessante onderzoeksvraag is dan ook hoe het gebruik van *doen* en *laten* zich in het Nederlandse taalgebied in de loop van de tijd ontwikkeld heeft, en of daar b.v. sociolinguïstische factoren een rol in spelen die mede in termen van de beschreven culturele modellen begrepen kunnen worden.
13. Het volgende fragment bevat, voor zover wij gezien hebben, het enige geval in het corpus van *laten* bij God:

Joseph wist niet dat hij geen benen meer had en de man was blij dat hij zo ver van hem af lag, want hij zou de verleiding beslist niet hebben kunnen weerstaan om Joseph te vragen of zijn benen jeukten. Dat zou onbehoorlijk geweest zijn en misschien zou de Almachtige hem er wel voor gestraft hebben door hem een dag eerder te *laten sterven*. [rno:30941] Zo wordt de mens behoed voor verleidingen die hem noodlottig kunnen zijn.

Merk op dat de passage bepaald ironisch van toon is. De straf (één dag eerder sterven dan aanvankelijk gepland) is niet zo zwaar als bij serieuze woede van een echte *Almachtige* te verwachten zou zijn. Daarin kan ook de motivatie gezien worden voor de beperktheid van de almacht die door *laten* gesuggereerd wordt. Het draagt bij aan de suggestie van de tekst dat de man in kwestie deze gedachte zelf niet helemaal serieus neemt.

14. Voor deze tabel zijn alleen die gevallen bekeken waarin een causee expliciet is uitgedrukt (zowel bij transitieve als intransitieve resultaat-predikaten). Gegeven het schematische karakter van de interpretatie van niet-uitgedrukte causees (vgl. 1) zou toekenning van (on)bezieldheid daaraan onverantwoord zijn.
15. Het corpus bevat ook de volgende twee voorbeelden die onder D’Andrade’s categorieën “Intentions” en/of “Resolutions” zouden kunnen vallen:
 - (i) De Limburgse kritiek op een verleden jaar door de KRO uitgezonden carnavalsprogramma heeft deze omroep ertoe doen besluiten om de Limburgers op carnavalsdinsdag, 10 februari, zelf een carnavalsuitzending te laten verzorgen van één uur. :6467
 - (ii) De in dit rapport aangedragen argumentatie en de overweging, [...], hebben de regering destijds doen besluiten de bijdragereregeling, welke zich inmiddels ook tot enkele kleinere havens was gaan uitstrekken, niet te beëindigen. amb:52079

Allereerst kunnen we vaststellen dat hier weer geen sprake is van communicatie tussen verschillende bezielde wezens, die per se indirect zou moeten zijn. Verder valt op dat er sprake is van, om zo te zeggen, niet-materiële veroorzakers, die echter niet zelf “bezield” zijn. Het gaat om abstracte ‘entiteiten’ (“kritiek”, “argumentatie”) die we ons als veroorzakers van het beschreven resultaat wellicht het best kunnen voorstellen als gelokaliseerd *binnen* de ‘geest’ (althans het geheel van overwegingen) van de causee. Daarmee zou de causale relatie dus wel als direct en weinig complex kunnen gelden, en zouden we nog een andere aanvulling op de voorstelling van Croft geven.

16. Het subcorpus ambtelijk taalgebruik (vgl. noot) is het enige waarin het aantal gevallen van *doen* dat van *laten* overtreft. De kans dat dit op toeval berust is kleiner dan 10%.
17. Deze voorbeelden zijn, met enige aanpassingen, ontleend aan Comrie (1976). De aanpassingen betreffen de formulering van de causee, om die in overeenstemming te brengen met de semantische effecten van de voorzetsels; Comrie had in alle gevallen het voornaamwoord *haar* in de zin staan, op dezelfde plaats. Verder moet hier de observatie van Dik (1980) herhaald worden dat, in tegenstelling tot de suggestie die van Comries betoog uitgaat, het patroon van drie alternatieve formuleringen bij hetzelfde resultaat-predikaat eerder de uitzondering is dan de regel. Voor zover wij kunnen nagaan, is *lezen* in dit opzicht zelfs uniek.

18. Dat wil zeggen dat het gebruik en de distributie van (o.a.) *aan* in causatief-constructies niet anders is dan in enkelvoudige zinnen met niet meer dan één werkwoord. Dit is overigens een automatische consequentie van de voorstellen in Kemmer & Verhagen (te versch.); vgl. Langacker (1990: 256) voor een vergelijkbaar, zij het niet zo ver uitgewerkt, standpunt.
19. Dik (1980: 86) stelt vast dat gevallen van *laten horen aan... laten weten aan... laten voelen aan...*, hoewel zeker mogelijk, niet in het corpus voorkomen. Gegeven de zeldzaamheid van causees met *aan* kunnen we dit gevoelig toeschrijven aan toeval.
20. Uiteraard wisten de informanten niet welke gevallen feitelijk aangetroffen waren en welke geconstrueerd.

Bibliografie

- Boogaart, P.C. uit den (1975). *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- Comrie, B. (1976). The Syntax of Causative Constructions: Cross-language similarities and divergencies. In: S. Masayoshi (Ed.), *Syntax and Semantics Vol. 6. The Grammar of Causative Constructions*. New York: Academic Press, 261-312.
- Croft, W.A. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organization of Information*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- D'Andrade, R.G. (1987). A folk model of the mind. In: D. Holland & N. Quinn (Eds.), *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press, 112-148.
- Dik, S.C. (1980). The Dutch Causative Construction. In: S.C. Dik, *Studies in Functional Grammar*. London/New York: Academic Press, 53-89.
- Kemmer, S., & A. Verhagen (te verschijnen). The Grammar of Causatives and the Conceptual Structure of Events. *Cognitive Linguistics*.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. (1988). A Usage-Based Model. In: B. Rudzka-Ostyn (Ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 127-161.
- Langacker, R.W. (1990). Transitivity, case, and grammatical relations. In: *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 209-260.
- Renkema, J. (1981). *De taal van "Den Haag": een kwantitatief-stilistisch onderzoek naar aanleiding van oordelen over taalgebruik*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- Saksena, A. (1980). The affected agent. *Language* 56, 812-825.
- Schermer-Vermeer, E.C. (1991). *Substantiële versus formele taalbeschrijving: Het indirect object in het Nederlands*. Diss. Universiteit van Amsterdam.
- Talmy, L. (1988). Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science* 12, 49-100.
- Turner, M. (1987). *Death is the Mother of Beauty*. Chicago/London: University of Chicago Press.